

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ІННОВАЦІЙНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ

У статті представлено результати теоретичного аналізу методологічних засад інноваційної професійної діяльності. Автор аналізує сутність понять «інновація», «педагогічна інновація», «інноваційна діяльність»; розглядає структуру та етапи протікання інноваційних процесів у сфері освіти; акцентує увагу на структурі та змісті інноваційної професійної діяльності викладача вищої школи; висвітлює проблему психологічних бар'єрів інноваційної професійної діяльності.

Ключові слова: інновація, педагогічна інновація, інноваційна діяльність, інноваційна професійна діяльність викладача, інноваційний процес, структура інноваційної діяльності, інноваційні технології, психологічні бар'єри.

В статье представлены результаты теоретического анализа методологических основ инновационной профессиональной деятельности. Автор анализирует сущность понятий «инновации», «педагогические инновации», «инновационная деятельность»; рассматривает структуру и стадии инновационных процессов в сфере образования; особое внимание уделяет структуре и содержанию инновационной профессиональной деятельности преподавателя вуза; освещает проблемы психологических барьеров инновационной профессиональной деятельности.

Ключевые слова: инновации, педагогические инновации, инновационная деятельность, инновационная профессиональная деятельность преподавателя, инновационный процесс, структура инноваций, структура инновационной деятельности, инновационные технологии, психологические барьеры.

This article presents the results of theoretical analysis of the methodological foundations of innovation activity. The author analyses the essence of «innovation», «pedagogical innovation», «innovation activity»; considering the structure and stages of innovation processes in education; focuses on the structure and content of innovation professional lecturer; highlights the problem of the psychological barriers of innovative professional activity.

Keywords: innovation, pedagogical innovations, innovation activity, innovation career teacher innovation process, structure innovation, structure innovation, innovative technologies, psychological barriers.

Соціально-економічний розвиток України, процеси глобалізації, інтеграції та інформатизації суспільства поставили нові завдання як перед освітньою системою в цілому, так і безпосередньо перед вищою педагогічною освітою, якій належить провідна роль у формуванні культурних цінностей особистості, зростанні наукового та інтелектуального потенціалу країни.

Модернізація системи вищої педагогічної освіти пов'язується, насамперед, із введенням в освітнє середовище оновленого змісту, форм, методів і технологій навчання. Тому важливим складником професіоналізму викладача вищої школи стає готовність до оцінки введення ін-

новацій, визначення їх відповідності потребам і можливостям конкретного навчального закладу, а також здатність викладача здійснювати інноваційну професійну діяльність. Тільки викладач з високим інноваційним потенціалом здатний підготувати фахівця, спроможного до успішної та ефективної життєдіяльності в суспільстві, що перебуває в динамічному розвитку.

Аналіз філософської, соціологічної, психолого-педагогічної літератури та дисертаційних досліджень свідчить про зростання уваги науковців до інноваційної діяльності, підвищення професійного рівня педагогічних працівників. Важливі аспекти педагогічної

інноватики відображені у працях К. Ангеловські, В.І. Загвязинського, В.Ф. Паламарчук, Л.С. Подимової, С.Д. Полякова, М.М. Поташника, О.Я. Савченко, В.А. Сластьоніна, Н.Р. Юсуфбекової та інших науковців; філософський аспект інноваційної діяльності висвітлено у дослідженнях В.П. Андрущенко, Б.С. Гершунського, І.А. Зязюна, В.Г. Кременя, В.О. Огнев'юка; аспекти педагогічної творчості, вдосконалення технологій підготовки педагогів розглянуто у працях Є.С. Барбіної, І.М. Богданової, І.М. Дичківської, О.М. Пехоти, С.О. Сисоєвої та інших; різні аспекти підготовки до інноваційної діяльності у процесі отримання професійної освіти дослідили Л.М. Ващенко, І.В. Гавриш, Л.І. Даниленко, Н.І. Клокар, О.Г. Козлова, Л.О. Пертиченко, О.І. Шапран та інші. Водночас окремо не висвітлювались питання методологічних засад інноваційної професійної діяльності викладача вищої школи. Тому одним із важливих аспектів нашого дослідження є аналіз сутності та змісту інноваційної професійної діяльності викладача вищої школи, що і зумовило мету нашого дослідження.

Для розуміння сутності та змісту інноваційної професійної діяльності викладача вищої школи необхідно визначитися у поняттях: інновація, педагогічна інновація, інноваційна діяльність. Необхідно мати уявлення про структуру, етапи протікання інноваційних процесів у сфері освіти, а також з'ясувати структуру інноваційної професійної діяльності викладача вищої школи. Без чіткого розуміння понять та їх визначення важко окреслити поставлені завдання і шляхи їх вирішення.

Термін – «інновація» (*in* – в, *novus* – новий) має латинське походження і в перекладі означає оновлення, зміну, введення чогось нового, процес упровадження наукової ідеї в практику. Виходячи з цього, можна зазначити, що поняття «інновація» та «нововведення» тотожні.

У науковій літературі зустрічається кілька підходів до визначення сутності інновації. Інновація (нововведення) визначається як комплексний процес створення, розповсюдження та впровадження нового практичного засобу (новації) (М.І. Лапін); використання результатів наукових досліджень і розробок, спрямованих на вдосконалення процесу виробничої діяльності, економічних, фінансових, правових і

соціальних відносин у галузі науки, культури, освіти та інших сфер діяльності суспільства (П.Н. Завлін, А.В. Васильєв); результат діяльності щодо оновлення, удосконалення попередньої діяльності, яка приводить до зміни одних елементів іншими (Д.І. Кокурін).

Філософське розуміння змісту інновацій полягає у створенні нового продукту діяльності людини, що має суспільну значущість та узагальнено характеризується двома ознаками: перетворенням явищ, речей, процесів або інших образів; новизною, оригінальністю продукту діяльності [6].

На думку В.Г. Кременя, *інновація* — не лише нововведення, а й здатність до нового мислення, до переосмислення існуючих теорій, сталих істин, правил та норм поведінки в науці, освіті, політиці, культурі тощо. Жодне нововведення не відбудеться, якщо мислення саме не буде інноваційним [11, 26].

Узагальнюючи різноманітні трактування поняття інновація, можна зробити висновок, що будь-яка інновація є результатом інноваційного мислення, фундаментальних, прикладних досліджень, розробок чи експериментальних робіт у будь-якій сфері діяльності підвищення її ефективності; вона завжди розглядається як складний процес, що передбачає введення нових елементів, підходів та принципів замість діючих і обов'язково повинна забезпечувати економічний, технічний чи соціальний ефект.

Зупинимось на визначенні інновації (нововведення) як педагогічної категорії.

Вітчизняні науковці трактують інновацію (педагогічну інновацію) як результат творчого пошуку оригінальних, нестандартних рішень різноманітних педагогічних проблем (В.Ф. Паламарчук); як новизну, що істотно змінює результати освітнього процесу, створюючи при цьому удосконалені чи нові: освітні, дидактичні, виховні системи; зміст освіти; освітні педагогічні технології; методи, форми, засоби розвитку особистості, організацію навчання і виховання; технології управління навчальними закладами, системою (Л.І. Даниленко); як нові ідеї в педагогіці, зорієнтовані на нові зміни різних структурних систем і компонентів освіти (Л.М. Ващенко); як процес створення, поширення і використання нових засобів (нововведень) для розв'язання тих педагогічних проблем, які досі розв'язувалися по-іншому (О.Я. Савченко).

Узагальнюючи різні підходи до тлумачення даної дефініції, зазначимо, що поняття «педагогічна інновація» визначається і як новизна (засіб), і як процес уведення цієї новизни (засобу) в практику, і як результат (продукт) процесу створення нового, завдяки чому відбуваються позитивні зміни й досягається поставлені освітні цілі.

У галузі вищої освіти модно виділити такі види інновацій, які є необхідною умовою для конкурентоспроможності вищих навчальних закладів: інновації в змісті вищої освіти; інновації в педагогічному процесі; інновації в організаційних структурах вищої освіти; інновації в діяльності та відносинах між викладачами і студентами; інновації у сфері освітніх послуг, розвиток співпраці з соціальними партнерами, замовниками кадрів; інновації в галузі міжнародного співробітництва вищих навчальних закладів [7, 107].

Однак, який би вид інновації не здійснювався в освіті, інноваційний процес реалізується на основі інноваційної діяльності.

Інноваційна діяльність за своєю суттю є багатокомпонентною. У психолого-педагогічній літературі її визначають по-різному. Зокрема, як діяльність з удосконалення чи оновлення освітньої практики шляхом створення, розповсюдження та освоєння нових ефективних способів і засобів досягнення встановлених цілей освіти (Л.І. Даниленко); як відмову від відомих штампів, стереотипів у навчанні, вихованні та розвитку особистості учня, яка виходить за рамки чинних нормативів, яка є основою особистісно-творчої, індивідуально спрямованої діяльності учителя і створює нові педагогічні технології, що реалізують цю діяльність (І.Є. Пискарьова); як процес, що своїм характером, а також результатом свідчить про здатність суб'єктів освітньої діяльності до генерації ідей, їх втілення, аналізу моніторингових даних та продукування нової педагогічної ідеї, оприлюднення результатів, а також забезпечення умов для реалізації нових ідей у систему освіти (Л.М. Ващенко); як експериментальну і пошукову діяльність педагогічних працівників з метою розроблення, експерименту, апробації, впровадження і застосування педагогічних інновацій (В. Малихіна); як вищий ступінь педагогічної творчості, педагогічного винахідництва, уведення нового в педагогічну практику (О.Г. Козлова).

Результати аналізу наукових джерел доводять, що на часі у науковій літературі не існує єдиної думки щодо змісту поняття «інноваційна діяльність» («інноваційна педагогічна діяльність»). Науковці розглядають її в різних аспектах.

Для здійснення інноваційної професійної діяльності викладачу вищої школи необхідні знання з педагогічної інноватики (спеціальної наукової дисципліни, що розкриває загальні засади теорії інноваційно-педагогічних процесів), оскільки функціонування системи неперервної освіти в нині існуючій соціокультурній ситуації можливо лише при умові розвитку інноваційних процесів в освіті, створення нових форм і методів навчання, прогресивних освітніх програм, технологій, нових освітніх закладів.

Повноцінний інноваційний процес являє собою сукупність процедур, за допомогою яких наукове відкриття або ідея перетворюється в соціальне, у тому числі, освітнє нововведення. При цьому інноваційний процес розглядається, у найбільш загальному вигляді, як розвиток трьох основних етапів: генерування ідеї, розробка ідеї у прикладному аспекті, реалізація нововведення в практиці.

А.А. Радугін та К.А. Радугін розкривають поняття «життєвий цикл» інноваційних процесів [10]. На думку дослідників, «життєвий цикл» інновацій включає в себе три основні стадії. Перша – *зародження, усвідомлення потреби і можливості нововведень, пошук відповідної інновації, розробка й експериментальне впровадження*. Стадія зародження може бути описана і в таких поняттях, як інноваційний задум, проект, план, експеримент і впровадження. Інноваційні джерела створюють передумови для інноваційного задуму. Під інноваційним задумом розуміють систематизовані відомості, отримані з аналізу запитів навколишнього середовища. Інноваційний проект слід тлумачити як прийнятий і деталізований задум. Він може бути поданий у вигляді проробленої ідеї задуму і становить об'єкт аналізу в рамках комплексної стратегії розвитку особистості. Інноваційний план – це затверджений інноваційний проект. Він розроблений до рівня, який необхідний для прийняття як складової частини комплексної стратегії розвитку навчального процесу. Заключний етап цієї ста-

дії – безпосереднє впровадження нововведення. Друга стадія – *дифузія*, передбачає багаторазове повторення, тиражування нововведень. Третя стадія – *рутинізація нововведення* – реалізується в професійній діяльності викладачів. Нововведення не може вважатися повністю завершеним, якщо воно зупинилося на будь-якій з проміжних стадій [10, 86-87].

На думку Л.І. Даниленко, інноваційну освітню діяльність можна представити як відповідний життєвий цикл інновації: спочатку автором народжується інноваційна освітня ідея, потім вона оформляється в інноваційний освітній проект, який підлягає попередній експертизі, далі проект експериментується, потім – апробується, підлягає остаточній експертизі, і лише потім розповсюджується, освоюється, зберігається як розроблена інновація, що стала стандартом для всієї системи освіти чи її складової [8, 16].

Л. Лісіна відображає структуру інноваційної діяльності викладача таким чином: особистісно-мотивована переробка наявних освітніх проектів, їхня самостійна інтерпретація, виокремлення й класифікація проблемних педагогічних ситуацій, активний пошук інноваційної інформації, ознайомлення з нововведенням; професійно-мотивований аналіз власних можливостей із створення або освоєння нововведення, ухвалення рішення про використання нового; формулювання цілей і загальних концептуальних підходів до застосування нововведення; прогнозування змін, труднощів, засобів досягнення цілей, результатів інноваційної діяльності; обговорення з колегами, адміністрацією шляхів впровадження нововведень; розробка концептуальної основи й етапів експериментальної роботи; реалізація інноваційних дій; впровадження нововведення в освітній процес і відстеження послідовності його розвитку; здійснення контролю й корекції впровадження інновації; оцінювання результатів впровадження, рефлексія самореалізації педагога [5, 95].

Таким чином, діяльність, що забезпечує перетворення ідеї у нововведення і формує систему управління цим процесом, може бути визначена як інноваційна діяльність.

На думку дослідників, результатом інноваційної діяльності є максимальна відповідність між метою та досягнутими критеріями, опти-

мальна фінансова ефективність, доцільність використаних ресурсів (матеріально-технічних, людських), витрачений час на впровадження нововведення та психологічна комфортність умов. Реальним результатом інноваційної діяльності є інноваційний продукт, що зазнав певних технологічних змін. Інноваційним продуктом може бути новий зміст і технології навчання (виховання); форми чи методи організації освітнього середовища тощо [9, 123].

Ефективність інноваційної діяльності більшою мірою залежить від того, як і яким чином взаємодіють один з одним усі учасники цього процесу. Система відносин, що виникають в інноваційній освітній діяльності, спрямована на становлення суб'єктно-суб'єктних відносин між викладачем та студентом. Така система докорінно змінює відносини «викладач-студент», перетворюючи їх у партнерів, які відповідають за результати своєї праці [4, 122].

У цьому контексті значно підвищується роль особистісно орієнтованого підходу до організації навчально-виховного процесу. Викладач повинен забезпечити свободу самоактуалізації студента через творче зростання. Орієнтування сучасної педагогіки на формування у студентів якостей творчої особистості змінює вимоги до викладача вищої школи. Він сам має бути творчою особистістю і володіти системним мисленням, сформованою й усвідомленою готовністю до інновацій.

Інноваційною діяльністю займається багато творчих педагогів. І.М. Дичківська виокремлює три групи:

- педагоги-винахідники, які приходять до нового в результаті власних пошуків;
- педагоги-модернізатори, що вдосконалюють і по-новому використовують елементи створення систем задля позитивного результату;
- педагоги-майстри, які швидко сприймають і досконало використовують як традиційні, так і нові підходи та методи.

Діяльність педагогів, що належать до цих категорій, утворюють інноваційний педагогічний потік, який збагачує практику новими ідеями, новим змістом і новими технологіями [2, 28].

Отже, інноваційна професійна діяльність викладача вищої школи – це цілеспрямована творча діяльність по створенню, використанню і розповсюдженню актуальних, соціально-

значимих новацій у педагогічній системі вищої школи (ідеї, принципи, зміст, форми, методи, засоби, технології навчання, виховання та управління, моніторинг діяльності) з метою позитивного розвитку всієї системи та окремих її складових.

Аналіз наукових джерел, дозволяє виділити два основних компонента інноваційної професійної діяльності викладача: змістовий і процесуальний. Сутність змістового компоненту полягає в розробці та впровадженні нового покоління навчальних планів і програм, підручників, навчальних посібників; створенні нових інтеграційних та варіативних навчальних дисциплін, нової системи оцінювання навчальних досягнень студентів та інше.

Зміст процесуального компоненту складають інноваційні технології навчання на основі сучасних педагогічних теорій і підходів (проблемного, індивідуального, компетентнісного, інформаційного та інших). Для навчального процесу у вищій школі характерним є органічне поєднання навчального і науково-дослідних аспектів, підвищення активності і самостійності студентів, тому інноваційні технології навчання спрямовано на переорієнтацію діяльності викладача від інформаційної до організаційної з управління самостійною навчально-пізнавальною, науково-дослідною та професійно-практичною діяльністю студентів. До них належать: впровадження в лекційні курси методології та методики науково-дослідного пошуку; застосування науково-дослідних занять; орієнтація різних видів практики (навчальної, виробничої, асистентської) на інноваційну діяльність майбутніх фахівців; спрямування роботи студентських наукових гуртків та інших форм науково-дослідної роботи на пошук і творче засвоєння інноваційних ідей вітчизняної та світової науки і практики; використання підсумкових щорічних науково-практичних вузівських, міжвузівських, міжнародних конференцій, Днів науки та інших форумів для системного аналізу та оцінювання проведеної роботи за певний період з огляду її інноваційного характеру.

Оцінка рівня сформованості інноваційної професійної діяльності викладача визначається динамікою сприйняття інновацій і мірою їх засвоєння.

Сербська дослідниця Крсте Ангеловскі запропонувала такий розподіл педагогів за ставленням до проблеми запровадження освітніх інновацій [1]: *новатори*, які вважають, що нове є гарним уже у зв'язку зі своєю новизною, – 6,69 %; *передовики*, які вважають за необхідне впроваджувати нововведення, як тільки воно з'явиться в педагогічній дійсності – 44,74 %; *помірковані*, які не хочуть бути першими, але й не задовольняються роллю останніх, звертаються до запровадження інновацій лише тоді, коли вони вже прийняті значною більшістю колег, – 17,78 %; *передостанні* більше піддають сумніву, ніж вірять у щось нове, сприймають щось лише після сприйняття чогось абсолютною більшістю громадської думки – 8,03 %; *останні*, які діють за принципом «краще бути останнім, але треба остаточно переконатися в правильності того, що ми здійснюємо», – 22,75 %.

Інноваційна професійна діяльність не є формалізованим процесом, а тому потребує врахування людського фактору, зокрема, подолання психологічних бар'єрів, що виникають на всіх етапах її розгортання.

У науці психологічні бар'єри розуміють як внутрішні перешкоди (небажання, побоювання, невпевненість тощо), що заважають людині успішно виконувати певну дію.

М.В. Кларін виділяє два типи психологічних бар'єрів перед новим, які зустрічаються у викладачів: когнітивний і регулятивний. На думку автора, когнітивні психологічні бар'єри виявляються у відсутності певного знання про нове, у нечутливості до новизни і викликають пасивну протидію. Регулятивні психологічні бар'єри перед новим виявляються у недовірі до ініціаторів, до керівництва, власне до нового і часто викликають активну протидію нововведенню [3, 134].

Подолання психологічних бар'єрів інноваційної професійної діяльності сприятиме: врахування установок, мотивів, ціннісних орієнтацій, етичних норм поведінки її учасників; використання психологічних методів активного навчання всіх учасників цього процесу для формування уявлення про зміни які мають відбутися і розвиток інноваційних здібностей у формуванні готовності до сприйняття, освоєння і впровадження інновацій.

Отже, розглянуті аспекти щодо аналізу сутності і змісту інноваційної професійної діяль-

ності викладача вищої школи дозволяють розкрити її методологічний характер.

Однак, проведене дослідження не вичерпує всіх проблем, пов'язаних із інноваційною професійною діяльністю викладачів вищої школи. Подальшим напрямом перспективних наукових розвідок автора є дослідження сучасних концепцій та моделей інноваційної професійної діяльності викладача вищої школи.

Література:

1. Ангеловски Крсте. Учителя и инновации: Кн. для учителя: Пер. с макед. – М.: Просвещение, 1991. – 159 с.
2. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: Навчальний посібник. / І.М. Дичківська. – К.: Академвидав, 2004. – 352 с.
3. Кларин М.В. Инновационные модели обучения в зарубежных педагогических поисках / М.В. Кларин. – М.: Арена, 1995. – 222 с.
4. Кремень В.Г. Освіта і наука України: шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспективи) / В.Г. Кремень. – К.: Грамота, 2003. – 216 с.
5. Лісіна Л. Особливості інноваційної діяльності викладача інституту післядипломної педагогічної освіти // Вісник Львів. ун-ту. Серія педаг. – 2009. 25. Ч. 2. С. 92-100.
6. Лутай В. С. Філософія сучасної освіти: Навч. посіб. / В. С. Лутай. – К.: Центр «Магістр-S» Творчої спілки вчителів України, 1996. – 256 с.
7. Навроцький О.І. Вища школа України в умовах трансформації суспільства. Монографія. – Х.: Основа, 2000. – 240 с.
8. Оцінювання та відбір педагогічних інновацій: теоретико-прикладний аспект. Науково-методичний посібник / За редакцією Л.Даниленко. – К.: Логос, 2001.- 185 с.
9. Педагогіка вищої школи: Словник – довідник / Упор. О.О. Фунтікова – Запоріжжя: ГУ «ЗІДМУ», 2007. – 404 с.
10. Радугин А.А. Введение в менеджмент: социология и организация управления / А.А. Радугин, К.А. Радугин. – Воронеж, 1995. – 196 с.
11. Феномен інновацій: освіта, суспільство, культура: монографія / за ред. В.Г. Кременя. – К.: Педагогічна думка. – 2008. – 472 с.

Стаття надійшла до редакції 03.10.2011